

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

ТИМОТИ МОРТОННЫҢ «ҚАРАҢҒЫ ЭКОЛОГИЯ» ИДЕЯСЫ

Аубакиров Ерлан Жанайдарович

erlan_zhanaidarovich8550@mail.ru

«Философия және этика» ББ 1 курс PhD докторанты,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Сандыбаева Ұ.М.

Біз өмір сүріп жатқан экологиялық дәуір – бізге ұнайды ма, жоқ па, біз оны түсінеміз бе, жоқ па – философиялық тұрғыдан саясатты және өнерді мұқият қайта бағалауды қажет етеді. Белгілі бір дәуірде «болу» идеясының өзі күмән тудырады. Біз «антропоценде» тұрмыз, бірақ бұл дәуір әлдеқайда ұзақ уақытты «бастан кешіреді». Қазіргі дегеніміз не? Бұл туралы қалай ойлауға болады? Қатысу дегеніміз не? Экологиялық сана бізді «қазіргі», «өмір», «адам» сияқты нормативтік ұғымдарды дезориентациялайтын бірнеше масштабта ойлауға және сезінуге мәжбүр етеді. «Табиғат», «зат», «ой» және «логика». Қараңғы экология туралы бұқаралық ақпарат құралдарында және жалпы қоғамда қабылданғаннан гөрі дәлірек экологиялық шындықты баптау деңгейлері бар деп мәлімдейді. Бұл құрылымдар өзгеше, біз жан-жақты қарастыратын нақты термин. Бұл гуманитарлық ғылымдарда қолданылатын тәжірибелерге тән герменевтикалық біліммен байланысты. Экогноз деп атайтын параметр практикалық, бірақ экологиялық саясаттың қандай болуы мүмкін екендігі туралы стандартты емес көзқарасты білдіреді. Экогноздың бір бөлігі адамгершілікке жатпайтын адамдардың биологиялық және әлеуметтік жағынан ғана емес, ойлау мен логиканың құрылымында да терең деңгейде екенін түсінуді қамтиды. Бұл адамдармен бірге өмір сүру – бұл экологиялық ой, өнер, этика және саясат. Қараңғы экология экологиялық дағдарысы неолит дәуірінен бері қатаң түрде жүзеге асырылып келе жатқан логистикалық «бағдарламамен» байланыстырады. Қараңғы экология экологиялық шындық алдымен меланхолия мен негативтіліктің сипаттамаларына ие, бізді қоршап, еніп жатқан, бірақ парадоксальды түрде анархиялық, комедиялық тұрғыдан өмір сүру сезіміне айналатын көптеген субъектілермен мүмкін емес өмір сүруге қатысты ақпараттарды қажет етеді деп тұжырымдайды. «Қараңғы экология» кітабының авторы Тимоти Мортон кітабының бірінші бөлімін экологиялық сана цикл түрінде арналған деп мәлімдейді [1].

Бұл циклде өзімізді биологиялық түр ретінде танымыз – бұл тапсырма бір қарағанда әлдеқайда күрделі. Біз сондай-ақ, адамның әлеуметтік, психологиялық және философиялық кеңістігінің логистикасымен танысамыз, бұл он екі мыңжылдық процедуралар жиынтығы, ол күресуге шақырылған жаһандық жылынуға әкелді. Екінші бөлім логистиканың адам мен адам емес қарым-қатынастың парадоксалды саласына арналғанын көрсетеді. Ежелде цикл тәрізді трикстерге ұқсас тіршілік иелерінің болғандығы, сондықтан экологиялық құбылыстар мен ақпараттар цикл түрінде болды. Қараңғы экология, қараңғыда депрессия ретінде басталады. Ол онтологиялық құпия ретінде қараңғылыққа енеді. Үшінші бөлім осы кезендерді көрсетеді, сонымен бірге қараңғы экологиядан туындайтын этика мен саясатты көрсетеді. Арктикадағы ресейдің Никель қаласы бастапқыда Тарковскийдің «Сталкеріне» қарағанда өзгешелеу көрінеді. Кеңес ғимараттарының құрылымы өзгеше құрастырылған. Төбелері ағаш, күкірт диоксидімен бұзылған қарағайдың салынған. Тимоти Мортонның кітабында музыканттардан, суретшілерден және жазушылардан құралған шағын Sonic Acts тобы туралы ақпараттар болды. Тимоти Мортон кейінірек топпен бірге сол жерге барған айтылады [2]. 2014 жылы «Қараңғы экология» деп аталатын төрт жылдық өнер және зерттеу жобасы басталады. Төрт күндік бағдарлама теориялық пікірталастарды, концерттерді, экскурсияларды және «Қараңғы экология» үшін арнайы жасалған жұмыстардың тұсаукесерлерін қамтиды. Жобаға Голландия, Норвегия, Ресей, АҚШ,

Швеция, Канада, Ұлыбритания, Литва, Австрия, Сербия, Австралия және Венгриядан елуге жуық адам қатысты. Голландиялық жағынан ұйымдастырушы «Sonic Acts» кураторлық тобы болды, ол соңғы он төрт жыл ішінде Амстердамда осы аттас ірі фестиваль өткізді. Фестиваль бейнелеу өнері, Технология, Музыка, саунд-арт және ғылыми пәндердің өзара әрекеттесуіне арналған алаң болып табылды. Әр фестиваль белгілі бір тақырыпқа арналған және халықаралық конференциялар, концерттер, спектакльдер, көрмелер мен кино көрсетілімдерінің айналасында ұйымдастырылған. Өз кезегінде, Норвегия тарапынан 2007 жылдан бастап сер-Варангер мен Мурманск облысы арасындағы шекаралық ынтымақтастыққа бағытталған Шағын жобалармен айналысатын тәуелсіз куратор Хилда Метидің ұйымдастыруымен (Sami Art Festival, 2008-2010, Rural Reading Room, LUJA, MKB) өткізілді. Баренц аймағының картасында Киркенес (Финнмарк губернаторлығы, Норвегия) және Никель (Мурманск облысы, РФ) – бұл әсіресе танымал географиялық байлам, өйткені отыз шақырым радиуста еуроарктикалық ынтымақтастық риторикасының негізі болып табылатын – еуропалық және посткеңестік индустриялық экзотиканың қарама-қайшылығы, экология мәселелері, Ресей шекаралас аймағының милитаризмі, пайдалы қазбалар мен балық өнеркәсібі саласындағы экономикалық даму перспективалары, байырғы халықтардың проблемаларына қоғамдық-саяси көзқарастағы айырмашылық, мәдениет саласындағы халықаралық ынтымақтастық туралы ақпараттар болады. Нәтижесінде, аймақтық жобалардың көпшілігі, әсіресе гуманитарлық салада, Баренц аймағының жиырма жылында жинақталған клишелер мен риториканы сөзсіз қолданады. «Қараңғы экология» қатысушыларға басқа жұмыс шеңберін ұсынады, өйткені жоба ең алдымен өнер, технология және заманауи теорияның өзара әрекеттесуіне бағытталған.

Поэтикалық зерттеу, картография, акустикалық эксперимент, ақпаратты визуализациялау суретшілердің жұмысының бастапқы нүктелері болып табылады, сонымен қатар сыртқы бақылаушыға өнер мен оның формаларын ғана емес, сонымен қатар тәжірибе формаларын – бақылау, тәжірибе, әлемді тұжырымдау туралы өз қабылдауын сынау мүмкіндігі.

Өнер – бұл үлкен еркіндік кеңістігі, ол бір жағынан өте жан-жақты, бірақ екінші жағынан ол әрекет ету немесе еркін болу мүмкіндігінен айырады, өйткені кейбір адамдар «бұл жай ғана өнер» деп кері пікір білдіреді. Парадокс – бұл мағынада суретшілермен ынтымақтастықты нақты өзгерістердің кері стратегиясы ретінде қарастыруға болады, бірақ сонымен бірге бұл үлкен аудиторияға жетудің және теорияларды шынымен кең мағынада таратудың маңызды тәсілі [3]. Әрине, бұл ешқашан өнер емес, бұл жай ғана өнер деген идея суретшінің проблемасы емес және бұл менің проблемам емес, бұл біз шешуіміз керек әлеуметтік идеологиялық мәселе және оны түзетудің бір жолы – өнер болып жатқан эстетикалық өлшемнің шын мәнінде екенін дәлелдеу, болып табылады. Сондықтан өнер іс жүзінде себептер мен салдарға араласады. Сондықтан бұл өте маңызды. Білесіз бе, сіз Олафур Элиассон сияқты саясаттан тыс туындыларды жасайтын суретшіні қабылдайсыз және оның өнері шын мәнінде терең саясаттандырылғанын тез түсінесіз, өйткені ол сөзбе-сөз әлеуметтік кеңістікті өзгертеді. Сізге оның әлеуметтік кеңістікті қалай өзгертетіні ұнамауы мүмкін, бірақ бұл саясат, өйткені ол шынымен де солай етеді. Тимоти Мортон онымен әлеуметтік кеңістікті осылай өзгертуде кез келген жолмен ынтымақтасуға өте қуанышты, өйткені менің ойымша, бізде бар әлеуметтік кеңістік онша жағымды емес. Атап айтқанда, адамгершілікке жатпайтын адамдармен қарым-қатынас жасау онша жақсы емес.

Тимоти Мортон сәулетшілермен сонымен қатар, кейбір композиторлармен көп жұмыс істеді. Тимоти Мортон дәл қазір Дженнифер Уолшпен гиперобъектілер деп атағанды ұнататын заттары бойынша белгілі Бьоркпен жұмыс істеді. Тимоти Мортон өткен жылы Вильнюсте жасаған қондырғысында Эмилия Скарнулите есімді литвалық суретшімен жұмыс істеді, ол үшін мен дәріс оқыдым, сонымен қатар оған шоуудың кейбір тұжырымдамалық негіздерін ойластыруға көмектестім және бұл әлі де жалғасып жатқан жоба деген болатын. Ол Джефф

Кунстың замандасы Хайм Штайнбахпен бірлесе объектіге бағытталған онтологиясын ұнатып, негізінен оны жақсырақ түсінуге көмектесуін қалады және біз бірнеше рет бірнеше рет жұмыс істедік деп көрсетті. Сонымен, көп заттар орындалып жатыр. Ол бұған өте қуанышты және ол бұл өте жақсы тактика деп ойлады, өйткені постерді ұстап, банктің жанында шағымданудың орнына, бұл оссиру-дің анархистік тактикасына ұқсайтын әлеуметтік кеңістікті толтырудың басқа әдісін модель деп жазды.

Тимоти Мортон біз өзімізге тым қатал болмауымыз керек деп түйіндеді, өйткені Витгенштейн айтқандай, «түсініктемелер бір жерде аяқталады» деп ойлады. Сәтсіздік туындыларды түсіндіруге енгізілген. Сәтсіздік әр бір құбылыстарға әсер етеді, өйткені сәтсіздік жалпы нәтиже болу үшін құрылған. Әр зат әрқашан қандай да бір ішкі кемшілікті қамтиды, бұл оның өзін-өзі жоятынын білдіреді. Бұл үшін басқа ештеңе қажет емес. Сонымен не істеу керек? Алидің қандай кеңестерін білесіз деген сұраққа, оның 1980-ші жылдардағы музыкалық продюсер Тревор Хорнды жақсы көретін бөлігі бар және мен оның «дыбыс қабырғасы» деп аталатын тәсілін әрқашан жақсы көретінмін, мұнда ең кішкентай үшбұрыштан бастап ең күшті басқа дейінгі барлық аспаптар шамамен бірдей дыбыс деңгейінде естіледі, кем дегенде, дыбыстық иллюзияның бір түрі болып табылады. Мен бұл туралы не айтқым келеді? Бәлкім, біз экологиялық әрекеттің қабырғасын айтып отырған шығармыз.

Гиперобъектілер – бұл уақыт пен кеңістікте соншалықты үлкен, сіз оларға қол тигізе алмайсыз, оларды толығымен жаба алмайсыз, олардың кішкентайларын ғана бұрмалау фрагменттерімен кез келген уақытта көре аласыз.

Өте кішкентай нәрселер бұл керемет және өте үлкен нәрселер бұл да керемет, сондықтан ауысатынына көз жеткізіңіз адамдар қазба отындарын пайдаланудан күн мен желді пайдалануға және т.б. себебі қазір бұл үлкен, үлкен мәнге ие. Қазір жаппай жойылуға қатты алаңдау өте маңызды. Әлеуметтік кеңістікті осындай жолмен өзгертті, оның аз мисогинистік және адамгершілікке жатпайтын және адамдардың мейірімді болуы да тамаша әрекет болар еді. Бірақ сіз білесіз бе, аяқ киімді шешіп кіру сияқты өте қарапайым нәрселер бар.

«Нуреobjects» кітабы шыққан кезде, Тимоти Мортон маған осы нәрселер туралы ойлауды ұнататын барлық адамдарға хат жазды. Гиперобъектілер – бұл уақыт пен кеңістікте соншалықты үлкен, сіз оларға қол тигізе алмайсыз, оларды толығымен жаба алмайсыз, кез келген уақытта олардың кішкентай бұрмаланған бөліктерін ғана көре аласыз. Жаһандық жылыну сияқты нәрселер, биосфера сияқты нәрселер. Олар физикалық тұрғыдан өте үлкен, бірақ іс-жүзінде қандай да бір жолмен басқарылады. Табиғат ұғымына жүгінбестен планетада өмір сүретіндігіңізді тікелей түсінудің бір жолы аяқ киімді шешіп, кілемді немесе ағаш еденді немесе бетонды сезіну. Тимоти Мортон менің ойлауыма үлес қосқан барлық адамдарды оны жарияланған күні жасауға шақырды. Және ол бұл өте қарапайым әрекеттің қаншалықты ашық болуы мүмкін екенін көрсететін көптеген жақсы жауаптар алды [3].

Қазіргі уақытта мен британдық философ Тимоти Мортонның «Қараңғы экология» тақырыбын зерттеп жатырмын, ол адам мен адам емес диалектикасын қайта қарастыруға және табиғат ұғымынсыз экологияны қайта құруға тырысты. Мақалада қазіргі философиялық пікірталастар аясында «қараңғы экология» идеяларын талдау міндеті қойылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Dark ecology: for a logic of future coexistence / Timothy Morton. Description: New York: Columbia University Press, 2016, 209 p.
2. <https://www.changingweathers.net/en/episodes/48/what-is-dark-ecology/> Қараңғы экология дегеніміз не?
3. <https://lab.cccb.org/en/tim-morton-ecology-without-nature/> Тимоти Мортон: экология табиғатсыз.